

Szilárd Papp

Biserica reformată din Szamosújlak

Această localitate de pe malul drept al Someșului, cunoscută în Evul Mediu sub numele de *Újlak*, respectiv *Zomborújlak*, avea în anul 1329 o biserică închinată Sfântului Ioan Botezătorul. Parohia pe care o deservea a fost cuprinsă arhidiaconatului Satu Mare al episcopiei Transilvaniei; prima sa atestare provine din lista dijmelor papale a primei jumătăți a secolului al XIV-lea. Preotul Petru a plătit ca dijmă mai întâi 32 de denari (1334), apoi 15 groși (1335)¹. Ulterior, într-un document din 1429, a fost pomenit un alt paroh al bisericii locului, Sebastian².

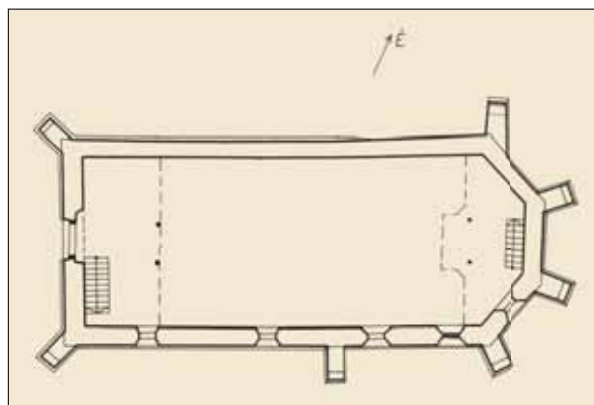
Actuala biserică reformată – o construcție de dimensiuni modeste, se pare că moștenește elemente medievale³. La est de nava dreptunghiulară are un cor medieval, de aceeași lățime, și închiderea în cinci laturi dintr-un octogon. Atașată de partea nordică a fostului cor se află sacristia, cu un plan pătrat, a cărei elevație actuală este parțial rezultatul unei restaurări din prima parte a anilor '90. Mărirea ei, existența bolții cilindrice și a ușii care ducea spre cor au fost clarificate prin cercetări arheologice și de parament⁴. Pe fațada bisericii avem contraforturi cu o retragere, așezate oblic (la colțuri) sau

1. Vederea bisericii dinspre nord-vest

perpendicular (în locul de întâlnire dintre navă și sanctuar, cât și la mijlocul zidului sudic al sanctuarului)⁵. Contraforturile sunt simple, și doar pe o porțiune mică a fost reconstituită partea superioară⁶. Biserica a fost ridicată din cărămidă, din piatră fiind doar ancadramentul de la intrarea sacristiei.

Un soclu uniform, cu două rânduri de cărămidă având formă specială, înconjoară biserica⁷. Clădirea nu

2. Planul bisericii

are cornișă. Nava, pe partea vestică, are o deschidere cu ancadrament în arc frânt, cu muchii teșite, din cărămidă, deasupra cărei se vede o mică fereastră pătrată⁸. Aparatul zidului sudic al navei este întrerupt de două ferestre mici cu ambrazură, ale căror ancadrame sunt încheiate la partea superioară cu arcuri frânte. În zona cheii de arc, deschiderile se prelungesc cu câte un mic lob⁹. Pe zidul nordic al navei nu se observă luminatoare, nici măcar înzidite, însă ele se găsesc – ca după obicei, pe partea sudică a sanctuarului și au forme apropiate celor întâlnite la navă. Punerea în valoare a lor se datorează restaurărilor¹⁰.

În interiorul navei, în afara deschiderilor pomenite mai sus, nu mai avem elemente medievale. Arcul de triumf a fost dărâmat în epoca modernă, urmele de la

fundația lui fiind identificate la ultima restaurare¹¹. În zidul nordic al sanctuarului, poziționat central, mai există vechea intrare a sacristiei, cu ancadramentul de piatră având muchiiile teșite și un linteal pe console. Pe partea nord-estică se păstrează o mică nișă, având închidere în două ape, iar sub fereastra estică a zidului sudic a fost descoperită și o nișă de ședere. Tencuiala din sanctuar poartă urmele de la arce frânte înzidite, ceea ce ne arată foarte clar că aici a existat o boltă cu ogive.

Detaliile arhitecturale găsite în timpul cercetărilor ne arată că spațiul răsăritean al bisericii și-a căpătat forma actuală prin transformarea unui sanctuar mai vechi. La 1,5 metri est de stâlpii arcului de triumf menționat mai sus au fost descoperite fundațiile altor doi stâlpi aparținând unui arc de triumf mai vechi, iar pe latura sudică au apărut bazele unui contrafort; de asemenea, între cele două ferestre al zidului sudic al sanctuarului a fost găsită partea superioară a unei ferestre cu arcul frânt și se vorbește despre urmele unei bolți mai vechi, semicilindrice, care ar fi avut penetrații(?). Aceste date ne arată că primul sanctuar a fost mai scurt decât cel păstrat astăzi și a fost boltit. Zidurile lui laterale au fost menținute, însă arcul de triumf a fost schimbat cu unul nou, susținut din exterior cu două contraforturi noi. A fost puțin lărgit și spre vest, iar în loc de o fereastră s-au realizat două, între care s-a așezat și un contrafort. Ultimul a devenit necesar

3. Biserica dinspre est

din cauza bolții noi, cu două travee. Probabil tot din aceeași cauză au fost suprînălțate și zidurile¹².

Cronologia celor două faze de construcție este destul de dificilă, deoarece avem la dispoziție urme prea puține și prea simple¹³. Însă, dat fiind planul poligonal al primului cor, cea dintâi nu poate fi datată mai devreme de sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al

4. Interiorul bisericii dinspre vest

XIV-lea. În cazul în care cele două ferestre de pe zidul sudic al navei și cele de pe latura sud-estică a altarului ar fi originale, vechimea probabilă a construcției ar putea coborî. Din această perspectivă, pare ca biserica discutată să fie moștenitoarea directă a bisericii cu hramul Sfântul Ioan Botezătorul, amintită de documente în anul 1329. Comparând-o însă cu biserica ridicată cam în aceeași perioadă la Csenger, mai importantă ca mărime și formă, (având în vedere și caracterul arhaizant al acesteia), deducem că nici biserica din Újlak nu poate să fie mai

veche decât mijlocul secolului al XIV-lea. Refacerea ei este ușor de închipuit și în secolul al XV-lea. Limita superioară a datării poate fi cu aproximație mijlocul secolului al XVI-lea, când s-a schimbat stilul și a venit Reforma, întrucât forma ferestrelor apare și la biserica reformată din Nagyszekeres, pe zidul sud-estic al sanctuarului care se datează în jurul anului 1500.

Fotografiile au fost executate de Attila Mudrák (1, 3) și Szilárd Papp (4), locul de păstrare al desenului: KÖH Colecția de Relevee.

NOTE DE SUBSOL

¹ NÉMETH 2008. 323-324.

² MMT XI.: 318. (András Gergelyffy).

³ Despre clădire, vezi: MMT X.: 318-320. (András Gergelyffy); de asemenea, a se vedea și documentația lucrărilor de restaurare de la începutul anilor 1990, conduse de György Szekér: KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.; SIPOS 2007. 235-239. Până acest moment nu se cunoaște documentația săpăturilor și cercetărilor de parament efectuate atunci; din această cauză, în mai multe locuri nu cunoaștem starea originală a elementelor de construcție. Singura cale de informare despre starea de dinaintea restaurării bisericii sunt acele panouri informative cu fotografii și desene, care au fost expuse în sacristie; aici se regăsește și singurul plan al săpăturilor.

⁴ În zidul sudic al sacristiei, la est de ușă a fost descoperită o firidă mică, cu arcul de descărcare frânt, vezi: KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.

⁵ În epoca modernă a fost dărâmat contrafortul de pe latura nordică, situat imediat la vest de zidul sacristiei; pentru cel de sud, vezi: KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.

⁶ KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.

⁷ Acoperită de tencuială, profilatura cornișei nu se vede bine, dar rândul superior de cărămizi pare a forma un sfert de tor și partea inferioară a unui profil oblic (KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.). Astfel de profilatură pare fi recognoscibilă și în fotografiile expuse în sacristie. Pe zidul de vest, în zona întreruptă de intrare, cornișa ambelor părți se întoarce perpendicular spre sol.

⁸ Înainte de restaurare, portalul a avut un ancadrament încheiat drept în partea superioară, dar la sfârșitul secolului al XIX-lea încă se știa că el era în arc frânt (Kiss K. 1878. 748.). Mai mult ca probabil o parte din acest arc, adică două pietre, au

fost găsite ca zidite secundar în nișa sediliei din cor. Ele au fost marcate parțial cu linii încrustate (paralele și perpendiculare); astfel de semne au fost frecvent pe folosite la ancadramentele portalurilor (în județul Satu Mare, de exemplu, în biserica reformată din Livada Mică, pe ancadramentul portalului se vest).

⁹ Înainte de restaurare acest detaliu nu apărea la ferestre; nu se știe ce dovezi s-au găsit și cu ce se justifică această reconstrucție (în acest sens, vezi mai jos, în legătură cu ferestrele corului).

¹⁰ Despre starea de dinaintea restaurării, pe când erau înzidite: MMT XI.: 319. (András Gergelyffy). În documentația restaurării (KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.), pe desenul fațadei de sud a bisericii, aceste loburi împreună cu partea interioară a ambrazurii, apar peste tot ca elemente care necesită refaceri; la fereastra estică a corului, însă, nu găsim astfel de marcări.

¹¹ KÖH Tervtár, ltsz.: 30618; de asemenea, se poate vedea și planul săpăturilor arheologice expuse în sacristie. Contraforturile sudic și nordic, construite pe același linie cu arcul de triumf, sunt secundare (despre cauza acestora vezi mai jos). Planul indică și o fundație patrulateră atașată de stâlpul sudic al arcului de triumf și care provine probabil de la baza unui amvon.

¹² În acest sens, se pot vedea: KÖH Tervtár, ltsz.: 30618 și tablourile cu fotografii și desene mai vechi păstrate în sacristie. Potrivit documentației, modificarea acestui altar a cuprins și cele trei ferestre anterioare. Dar, ce anume a însemnat transformarea nu o să mai aflăm niciodată.

¹³ În documentația restaurării, cele două faze de construcție au fost date neargumentat la începutul secolului al XV-lea, respectiv, secolul al XVI-lea. Vezi KÖH Tervtár, ltsz.: 30618.